

Radikalisering av konstvetenskapen i Stockholm och Lund

Annika Öhrner

Den här artikeln för fram några preliminära resultat rörande effekten av studentrevolten på institutionerna inom den konstvetenskapliga disciplinen i Sverige.¹ Hur formades dessa platser under trycket från den växande studenttillströmningen och delvis radikaliserade studentgrupper? Vilka förändringar i grundutbildningens curriculum genomfördes och vilka nya positioner skapades för lärare och forskare? Vilka förskjutningar ägde rum i relationen mellan akademins och kulturens fält? Här skildras först skapandet av den så kallade AB 2-kursen som ett alternativ till den tidigare etablerade historiskt strukturerade studiegången, en central pusselbit, visade det sig, för att förstå relationerna mellan den konstvetenskapliga disciplinen och bildkonstens fält. Därefter beskrivs några kritiska miljöer i institutionernas närhet. Genom att organisera och delta i marxistiska studiegrupper kunde radikala studenter inom humaniora positionera sig mot etablerade positioner och personer inom universitetens humanistiska fakulteter. För unga konstvetare tillkom även konstutställningar och studentgallerier, där politiska och andra utställningar ordnades av studenter. Jag har frågat mig, *var korsades konstens praktik och den akademiska konstvetenskapen under de turbulenta åren 1968–1970?* Studien fokuserar främst institutionsmiljöer på Stockholm och Lunds universitet.²

¹ Konstvetenskapens senare utveckling i Sverige har endast i liten utsträckning varit föremål för vetenskaplig forskning. Det ännu rätt ensamt stående arbetet är antologin *8 kapitel om konsthistoriens historia i Sverige*, red. Britt-Inger Johansson, & Hans Pettersson (nu Hayden), Raster, Stockholm, 2000, där Anders Åbergs artikel "Före och efter 1970 – från konsthistoria till konstvetenskap", s. 203–223, särskilt behandlar denna period.

² Primärkällor för studien har varit *Konstvetenskaplig Bulletin*, som gavs ut av Konstvetenskapliga samarbetsnämnden från 1969 och innehåller meddelanden från de under perioden livaktiga ämneskonferenserna, och rapporter från institutionernas verksamhet; data rörande anställda vid institutionerna insamlade av Madeleine Michaëlsson inom ramen för projektet *Sextioåtta. En utbildningssociologisk studie av den svenska studentrevoltens sociala förutsättningar och effekter på kulturens fält* liksom hennes artikel i detta nummer av *Praktiske Grunde*; samt intervjuer jag utfört med några centrala aktörer. Begränsningen här till lärosätena Lund och Stock-

holm visade sig, att gränsöverskridanden mellan bildkonstens fält och det akademiska fältet är återkommande. De återfinns i ämnets teoretiska utveckling och ämnesinriktning, i studieplaner och i andra plattformar som studenterna utvecklade, utanför själva studierna. Det tycks även vara så, att striderna mellan studenter och etablissemang inom det konstvetenskapliga ämnet var *nedtonade* i jämförelse med andra discipliner såsom exempelvis sociologi, ekonomisk historia och litteraturvetenskap. Detta uppfattar jag som ett resultat av att statsmaktens, de akademiska ämnesföreträdarnas och studentradikalernas intressen under dessa år i grunden tycks ha klingat rätt väl samman, även om diskussioner givetvis ofta gick heta vid seminarier inom och utanför institutionerna. På vilka sätt den rent vetenskapsteoretiska utvecklingen, som dessvärre inte kan behandlas i detta sammanhang, fick betydelse för disciplinens senare historia borde vara en väsentlig framtida forskningsfråga att ta itu med.

Från konsthistoria till konstvetenskap

Höstterminen 1969 ändrades ämnesbeteckningen från *konsthistoria med konstteori* till *konstvetenskap*, en förändring som skedde jämsides med namnbyten i flera syskondiscipliner och samtidigt vid fyra svenska universitet. I samband med namnbytet omarbetades själva kursstoffet och delar av det akademiska innehållet i grundutbildningens första terminer. En förskjutning från inläring av konsthistorisk kanon från antiken till 1800-talet, till mer djupgående studier av 1800- och 1900-talens bildproduktion i kombination

holm har gjorts av arbetsekonomiska skäl, även i Göteborg, Uppsala och från 1970 i Umeå pågick intressanta processer. I avhandlingen *Året var 1968, Universitetskris och studentrevolt i Stockholm och Lund*, Göteborgs universitet, Göteborg, 1996 lyfter Sven-Olof Josefsson fram några viktiga skillnader mellan Stockholm och Lund som kårorter. Stockholm var en storstad och hade inte det traditionstyngda nationsliv som präglade Lund (i likhet med Uppsala). I Lund däremot präglade studentlivet staden och samhället i stort på ett helt annat sätt än i Stockholm (och Göteborg). Det finns goda skäl att senare utvidga och fördjupa studien.

med beteendevetenskaplig teori genomfördes. Samtidigt uppstod intressanta nya relationer mellan akademins och kulturens fält.

Anders Åman, professor i konstvetenskap, förde fram 1970 som en avgörande brytpunkt för ämnets utveckling i Sverige i en artikel från 2000. Han beskrev miljön vid femtiotalets konsthistoriska institutioner så här:

Men trots genombrottet [under efterkrigstiden, min anm.], både utåt och i den mer begränsade akademiska sfären, var det [den svenska konstvetenskapen] en liten värld. I proseminariet, det vill säga på grundkursen, fanns in i 50-talet bara några tiotal studenter på varje kurs, tjugo på sin höjd. I det egentliga seminariet, det vill säga i vad som senare skulle kallas forskarutbildningen, var deltagarna färre, och här ventilerades inte bara avhandlingsavsnitt utan också trebetygsuppsatser, det vill säga C-uppsatser, en eller ett par per termin.³

Den stora och snabba ökningen av antalet studenter, som var ett resultat av demografiska förändringar men också av att andelen behöriga studenter inom ålderskohorten var större än någonsin, ställde de humanistiska fakulteterna vid universiteten inför stora utmaningar.⁴ Det gällde även för konstvetenskapen. Enligt en uppgift i Stockholms universitets studentkårs tidning *Gaudeamus* expanderade ämnet med 424 procent nyinskrivna studenter mellan 1963 och 1967.⁵ Institutionsrapporter till Konstvetenskaplig bulletin redovisar att den konstvetenskapliga institutionen i Stockholm vårterminen 1969 hade 925 studenter inskrivna vid grundutbildningen, medan Lund hade 556.⁶ Detta ger en indikation om att seminariesituationen hade förändrats radikalt sedan Anders Åmans femtiotal.⁷

Det gällde alltså även inom konstvetenskapen att möta den nya större efterfrågan på utbildning. I Stockholm var Sten Karling (1947–1972) och Armin Tuulse (1962–1974) professorer, men kom snart att efterföljas av Patrik Reuterswärd (1972–1989) respektive Gunnar Berefelt (1974–1998).⁸ I Lund innehades

professuren i konsthistoria med konstteori av Oscar Reuterswärd (1964–1981) som, liksom docenten Sven Sandström, hade ett intresse för nutida konst. Sven Sandström fick senare en nyinrättad professur i ”konstvetenskap, särskilt nutida konstliv och miljö” i Lund (1977–1993). Som Madeleine Michaëlsson konstaterar i detta nummer av *Praktiske Grunde*, fördubblades antalet anställda vid den konstvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet under perioden 1967–1983. Medan litteraturvetenskap och sociologi såg en snabb expansion kring 1968–1970, sker ökningen inom konstvetenskapen i en mer jämn och stadig takt, med ett språng kring 1975. I Lund däremot kan man konstatera en tydligare expansion kring åren 1968–1971.

Anders Åman, med egna lärarerfarenheter från studentinvasionen, beskrev situationen så här:

Men med den väldiga och överrumplande tillströmningen av studenter måste nya lärarkrafter till, och varifrån skulle de tas? Ett svar är att de som nyss varit studenter blev lärare för sina yngre kamrater. Det var en entusiasmerande uppgift för dem som fick den och här är en av förklaringarna till att disputationerna blev så få på 1960-talet.

En notis från revolutionsvåren 1968, återspeglar de rådande förhållandena. I mars äger en oaviserad performance rum under ett proseminarium med titeln ”Engagerad konst” för tvåbetygsstudenter lett av docent Gunnar Berefelt i F-salen i Stockholms universitets lokaler på Drottninggatan. Efter en diabildspresentation om ideologisk konst i Mexiko, träder plötsligt några maskerade aktörer upp på podiet, bland andra konstnären Kjartan Slettemark, och iscensätter en fiktiv undervisningssituation. Avsikten var enligt vad de senare skulle berätta för *Gaudeamus*, att protestera ”mot de konventionella formerna för proseminarium i de humanistiska ämnena”. Gunnar Berefelt, som inte hade varit informerad om händelsen i förväg, gav dock studenterna rätt i sin efterföljande kommentar:

Vi har arbetat under vidriga förhållanden under den här terminen. En skriande brist på kompetenta lärare och lokaler. Det har kommit upp till 60-70 människor på proseminarierna och vi har varit tvungna att dela. Ändå är grupperna

³ Åman, *op.cit.*, 2000, s. 205. Anders Åman (1935–2008) var professor i konstvetenskap vid Umeå universitet 1985–83, och vid Uppsala universitet 1993–2000.

⁴ Se Mikael Börjessons bidrag ovan i detta nummer.

⁵ SH (sign.), ”Att vara universitetslärare – ett extraknäck i karriären”, *Gaudeamus*, nr 2, 1968, s. 9.

⁶ *Konstvetenskaplig bulletin*, 1/1969, s. 12

⁷ Uppsala hade 680 studenter inskrivna och Göteborg 153.

⁸ Karling innehade ”J.A. Bergs professur i de bildande konsternas teori och historia”, medan Tuulses lärostol var ”Anders Zorns

professur i nordisk och jämförande konsthistoria”. Johansson & Petterson, *op.cit.*, 2000, s. 249.

för stora. Framförallt hinner man inte prata något om ämnena efteråt, diskutera.⁹

Michaëlssons undersökning bekräftar Åmans iakttagelser och vittnesbörden från Berefelts proseminarium. Hon har funnit en tydlig tendens vid slutet av 1960-talet att andelen undervisande personal utan licentiand- och magisterexamen ökar. Det är dock värt att hålla i minnet, att det fortsättningsvis rörde sig om jämförelsevis små miljöer. I Stockholm fanns exempelvis endast cirka 10 lärare läsåret 1970–71 och i Lund hälften så många. Med tiden blir ”kandidater” en alltmer frekvent förekommande titel på den undervisande personalen.¹⁰ Det går att iaktta ett visst, om än inte entydigt, mönster avseende var i utbildningssystemet de unga assisterande lärarna ofta placerades; nämligen i en alldeles ny grundkurs vid institutionerna, lanserad redan i det statliga betänkandet som en *alternativ* grundkurs i konstvetenskap. Kursen gick under den något tekniska men snart väletablerade beteckningen *AB 2*.

Förändrade studieplaner – AB 2, Konst och samhälle

Det omfattande reformförslag som Universitetskanslersämbetets Arbetsgrupp för fasta studiegångar (UKAS) presenterade våren 1968 blev en utlösande faktor för de svenska studentprotesterna våren 1968. Vad gäller just konstvetenskapen föregick dock utredarna i sitt förslag till studieplan för nya grundkurser, de krav på teoretiskt skifte och inriktning på nutida konst som studentradikalerna förespråkade i samband med studentrevolten.¹¹ Den specialist som anlätades för att skriva Normalplanen i konstvetenskap var Rudolf Zeitler, professor i konsthistoria med konstteori vid Uppsala universitet (1964–1977). Hans förslag till studieplaner för konstvetenskap med två parallella grundkurser, AB 1 och AB 2, ingick i UKAS utredning som undertecknades den 23 februari 1968.

Kursplanen för ”Alternativ Grundkurs I i konstvetenskap” som publicerades i UKAS och utvecklades vidare under hösten 1968, utgjorde ett radikalt brott med den historiska ansatsen i den ordinarie grundkursen. Här fanns två grundläggande principer. Dels skulle det stoff som inhämtades ha en betoning på

nutiden, med historiska studier som inleddes kring år 1800. Dels skulle studenterna orienteras i teorier och metoder som konstsociologi, konstpsykologi och konstpedagogik. Den ordinarie, traditionella grundkursen som alltså nu fick namnet AB 1, fanns kvar och var förankrad i en solid genomgång i konstens och arkitekturens kanon med början i antikens konst, med tyngdpunkten i en grundläggande orientering i medeltiden och 1700-talet. Ett blygsamt nedslag gjordes i tiden från 1700-talets mitt och två hundra år framåt, i den sista korta delkursen på 3 poäng. I AB 1 saknades uttalade samhällsorienterade eller mer teoretiska inslag, och konsten tog slut vid ”1900-talets mitt”. Dessa båda kurser skulle under de kommande åren löpa sida vid sida vid landets konstvetenskapliga institutioner, och delvis kanalisera de spänningar mellan tradition och förnyelse som nu rådde.

Från den heta våren 1968 finns inga tydliga spår efter politiska protester med särskild förankring i den konstvetenskapliga miljön. Den 10 september 1968 arrangerades dock en utbildningsdag av Utbildningskanslersämbetet, riktad till studenterna vid Uppsala universitet. I den grupp som under dagen diskuterade konstvetenskapens planer kallades utredningens uppfattning om ämnet ”dimmig”, och kursplanerna kritiserades av studenterna bland annat för att utomeuropeisk konst och konstvetenskaplig metodik saknas. Professor Rudolf Zeitler var närvarande vid utbildningsdagen och gjorde en presentation. Trots det, tycks de inslag som ändå fanns i AB 2 med delkurser som konstteori, konstpsykologi, konstsociologi och konstpedagogik, gått studenterna förbi. Diskussionen kom att fokusera de brister man fann i planen för AB 1, och som den nya planen, några sidor längre bak i UKAS, egentligen var ett svar på.¹²

Utredningen gick på remiss och ett nytt förslag bilades protokollet för den första gemensamma ämneskonferensen i konstvetenskap i Skövde den 12 oktober 1968. Institutionerna enades vid tillfället också om en resolution till Universitetskanslersämbetet – intressant nog underskriven av företrädare för såväl studenter som lärare vid samtliga institutioner – där man refererar till den massiva kritik UKAS mött. Man beskriver konstvetenskapen som *mångvetenskaplig*, och framhåller vikten av att de enskilda institutionerna ges rätt utveckla sina egna metoder och låta kurser tillkomma successivt. Frågan om autonomi framstår här som avgörande: ”Konstvetenskapen skall lämnas frihet att själv utforma sin målsättning i speci-

⁹ Margaretha Körberg, ”Uppsatser i plast, prosems-protest”, *Gau-deamus*, nr 10, 1968, s. 12.

¹⁰ Se Madeleine Michaëlssons bidrag i det här numret av *Praktiske Grunde*.

¹¹ Universitetskanslersämbetet, Arbetsgruppen för fasta studiegångar, *Utbildningslinjer vid filosofisk fakultet*, del I och II, Universitetskanslersämbetets skriftserie, 0586-1934, 1968. Utredningens förslag signerades den 23 februari 1968. Planerna för konstvetenskap återfinns i del II, s. 215-220.

¹² *Ergo*, 11, 1968, s. 2.

fikt konstvetenskapliga frågor samt ämnet metodik och studiestoff.”¹³

Vad avser AB 2 är de huvudsakliga dragen kvar i kursen i den sedan UKAS utvecklade kursplanen, även om några kursmoment har kastats om. Kursen *Konstsociologi* hade också döpts om till *Konst och samhälle*, och en delkurs i konstkritik lagts till. Det av studenterna efterfrågade momentet om utomeuropeisk konst och konstvetenskaplig metod är tillagd i den utvecklade planen för AB 1.

Det faktum att kursplanen för denna nya kurs redan ingick i UKAS och att den till synes i princip friktionsfritt infördes vårterminen 1969 vid fyra lärosäten i riket, indikerar att den var väl förankrad vid de konsthistoriska institutionerna. I resolutionen framhöll man vikten av autonomi för konstvetenskapen och dess institutioner, men det var med en uppenbar *gemensam* ansats som förändringarna i undervisningen genomfördes vid institutionerna. AB 2 sjsättes på samtliga institutioner i landet vårterminen 1969. Våren därpå stiftas *Samarbetsnämnden för de konstvetenskapliga institutionerna*, vars primära funktion blir att ge ut *Konstvetenskaplig bulletin*, en stencilerad bulletin med rapporter från institutionerna. I den speglas en nationell ämnessamfällighet som under hela sjuttioalet för en vital verksamhet, där ämnesteoritiska och utbildningspolitiska frågor avhandlas i ofta återkommande och väl besökta möten.

Hur hade idén om denna alternativa grundkurs vuxit fram? Under ett möte i Göteborg maj 1970 som skedde på initiativ av docent Maj-Brit Wadell vid Göteborgs universitet och Sven Sandström från Lund, träffades lärare från de olika lärosäten i landet som ansvarade för undervisningen vid AB2, och såg tillbaka på ett års lyckosam verksamhet.¹⁴ Vi mötets inledning redogjorde Sven Sandström för kursens ursprung:

Det framgick därvid, att kursen kommit till stånd bl.a. efter önskemål från studenterna, om en mer samhälls- och nutidsorienterad kurs. Därefter diskuterades målsättningen med kursen. Man enades om att denna samhälls- och

¹³ Resolution angående UKAS, återgiven i *Konstvetenskaplig Bulletin*, nr 1/1969, s. 3.

¹⁴ ”Rapport från mötet mellan lärare på AB 2 från de olika konstvetenskapliga institutionerna som ägde rum i Göteborg den 30-31 maj 1970.” *Konstvetenskaplig bulletin*, nr 4, augusti 1970, s. 23f. Närvarande vid mötet var: Lennart Bondesson, Per Drougge, Hjärdis Kristenson och Sven Sandström från Lund; Eva Eriksson från Stockholm; Ivar Tornéus från Umeå; Lena Boëthius, Allan Ellenius och Birgitta Högvall från Uppsala; Tomas M. Larsson, Ursula Larsson, Ingrid Schiöler, Boris Schönbeck, Maj-Brit Wadell och Lennart Waern från Göteborg. Umeå universitet hade inlett undervisning i konstvetenskap denna termin, vt 1970.

nutidsinriktning utgör en bestämmande faktor i de olika kurselementen.¹⁵

På annan plats i rapporten hänvisas också till att kursen delvis ”hade sitt ursprung i 4-betygsseminariet i Lund samt i vissa önskemål från Stockholmsstudenter”, det vill säga, lärarna ville gärna hänvisa till att den hade tillkommit genom studentpåtryckningar. Vi har redan sett hur statsmaktens utredning presenterade förslaget i sin fleråriga utredning som blev klar våren 1968. Vid min fråga hur det kom sig att Rudolf Zeitler fört fram förslaget till alternativ kursplan, erinrade sig Sven Sandström ett möte vid akademiska föreningen i Lund, där Sten Karling, Rudolf Zeitler, docent Maj-Brit Wadell och eventuellt professor Per G. Hamberg, de båda senare från Göteborgs universitet, samlades och diskuterade kursplaner efter ett upprop från Universitetskanslersämbetet, och kom överens om att Zeitler skulle sammanställa dem.¹⁶ Här tycks alltså ett initiativ till en nyinriktning för ämnet ha tagits i kretsen av konstvetenskapliga kollegor, vilka stod i kontakt med ämbetets utredning.

Utän att här kunna fördjupa hur den *vetenskapsteoretiska* utveckling såg ut som ledde fram till att de olika kollegierna enhälligt stod bakom den nya kursplanen AB 2, kan man konstatera att en idédebatt kring konstvetenskapen hade inletts några år tidigare inom disciplinen, bland annat genom en idéskrift av Sven Sandström *Konstforskning. Stagnation eller förnyelse?* (Natur och kultur 1965).¹⁷ Den är en uppgörelse med den historiska tendensen i den svenska konstforskningen som befinner sig en kris, menar Sandström och åberopar författare som Ulf Linde och André Malraux och andra förespråkare för en vidgad konstvetenskap. Den konsthistoriska vetenskapen har, menar han, en vag orientering i samhällsvetenskaperna, och en motvilja mot sociologiska aspekter har länge funnits inom konsthistorien,

där konstnären, den skapande människan, framställdes i en isolation till livet i övrigt, som egentligen är djupt negativ. /.../. Förutsättningen för att sambandet skall kunna framträda naturligt är att utforskningen av bildkonstens, arkitekturens och konsthantverkets histo-

¹⁵ ”Rapport från mötet mellan lärare på AB 2 från de olika konstvetenskapliga institutionerna som ägde rum i Göteborg den 30-31 maj 1970.” *Konstvetenskaplig bulletin*, 4 / 1970, opag.

¹⁶ Intervju med Sven Sandström, 2012-02-20.

¹⁷ Sven Sandström, *Konstforskning. Stagnation eller förnyelse?* Natur och kultur, Stockholm, 1965.

ria får expandera mot sina allmänmännsliga och samhällsliga förklaringsgrunder.¹⁸

I boken hänvisar Sandström till konsteoretiker som Arnheim och Gombrich, vilka visat att seendet är relaterat till psykologi och kontext. Han hävdar vidare att konstvetenskapen börjar bemöta det akuta behovet av vetenskaplig systematisering kring bildperception och psykologiska och sociologiska processer. Vad som är intressant för detta sammanhang är hur nutidskonsten förs fram som ett angeläget forskningsämne, och hur Sandström ofta argumenterar utifrån exempel hämtade från samtida konst, t.ex från det amerikanska neoavantgardet och popkonsten, troligen under intryck dels av hans studieresa till New York 1963, dels Moderna Museets utställningar vid tiden.¹⁹

Vid Stockholms universitet gavs ansvaret för uppbyggandet av AB 2-kursen till docent Gunnar Berefelt. Professor Sten Karling kallade skämtsamt AB 2 ”den röda linjen”, och tycks i övrigt ha lämnat teamet som arbetade med den ifred.²⁰ Berefelt hade vid det här tillfället gjort sig bekant som en ung, dynamisk akademiker som, enligt studentkårens *Gaudeamus*:

./.../ pepprar tidningar och radion med ’vansinniga, provokativa artiklar’ om det mesta. Helst då om konsthistorien, som han tycker är åt skogen. Omodern. I elfenbenstorn. Som inte går ut till folket och frågar det hur konsten upplevs, vilken roll den spelar, vad man vill ha.

Berefelt hade 1961 disputerat på den tyske romantiske målaren Philip Otto Runge, och hade uttalat intresse för nya undervisningsformer och en utveckling av konstvetenskapen.²¹ Ovan gavs en interiör från hans proseminarium om ”Engagerad konst”. Under läsåret 1967/68 hade han också hållit i ett proseminarium där studenterna fick undersöka sina egna och publikens reaktioner på verk ur *Multikonst*, den utställning i flera editioner med multiplar av framstående svenska konstnärer, som Riksutställningar hade på vandringsutställning runt om i landet.²² Förankringen i den

samtida konsten var lika väsentlig, som något relativt nytt, inom akademien.

Vid det redan omtalade AB 2-mötet i Göteborg, framkom att man vid flera håll ansåg sig ha svårigheter att undervisa i konsteoretiska aspekter på konstens historia, när studenternas historiska grundkunskaper var dåliga. Vid flera institutioner hade man även bjudit in experter i beteendevetenskap, som var mycket kompetenta på sina områden men kunde sakna tillräckliga insikter i bildens problematik. Till kursens barnsjukdomar hörde bristen på relevant litteratur. Under ett och samma år, 1970, gav Gleerups förlag ut tre antologier redigerade av Sven Sandström, *Konst och psykologi*, *Konsten i samhället* och *Konstsociologi*.²³ Bland artiklarnas författare fanns såväl svensk konsthistorias stora namn, som Gregor Paulsson och Ragnar Josephson, men framförallt en bred representation av internationella forskare inom de aktuella områdena; E.H. Gombrich, Arnheim, men också forskare från angränsande områden som Pierre Bourdieu, Ernst Kris, och klassiker som Freud. Dock saknades här renodlade marxistiska källor. Sven Sandström skulle under 1970-talet i Lund utveckla en mycket starkt institutionell bas och teoretisk utveckling inom nutidskonststudier, konstsociologi och forskning om konst i det offentliga rummet. Även i Stockholm kom Konst och samhälle-grenen fortsätta ända in på 1990-talet, där Stig Vånje senare kom att påverka den i stor utsträckning. Det finns stor anledning att vidare studera hur dessa kurser, direkt och indirekt, kom att påverka ämnesutvecklingen i Sverige.

Dessa korta nedslag i den vetenskapliga bakgrunden till förändringarna inom konstvetenskapen kring 1970 indikerar de att det fanns en vetenskaplig beredskap inom konstvetenskapen för nya idéer med större samhällsorientering. Detta lyckades UKAS fånga upp, och när kursen kom till stånd våren 1969, var tillströmningen av studenter ett faktum. I valet mellan AB 1 och AB 2 valde 71 av 367 (20 procent) nyinskrivna studenter i Stockholm AB 2 redan vid kursens första termin. Studenterna var färre i Uppsala men situationen likartad: 21 av 84 studenter (25 procent) valde att läsa den nya kursen. I Lund och Göteborg valde närmare hälften av studenterna att läsa AB 2: 56 av 134 (42 procent) studenter i Lund och cirka 40 av 80 (ca 50 procent) i Göteborg.²⁴ Tendensen att många

¹⁸ Ibid., s. 8.

¹⁹ Intervju med Sandström, 2012.

²⁰ Intervju med Gunnar Berefelt, 2012-02-08. Även Peder Alton som undervisade på kursen 1968-1970 berättar att Karling, med sitt vetenskapliga intresse på annat håll, lät kursföreträdarna sköta sitt ifred. Intervju 2011-11-23.

²¹ Gunnar Berefelt, *Philipp Otto Runge zwischen Aufbruch und Opposition 1777-1802*, Almqvist & Wicksell, Stockholm, 1961.

²² Margaretha Körberg, ”Enkät om Multikonst uppgift för proseminarium. – Vi måste börja tänka själva...”, *Gaudeamus*, nr 6, 1968, s. 16.

²³ Sven Sandström (red.), *Konst och psykologi. Konstpsykologiska texter*, Gleerups, Lund, 1970, *Konstsociologi. Konstsociologiska texter*, Gleerups, Lund, 1970 samt *Konsten i samhället*, Gleerups, Lund, 1970.

²⁴ Enligt institutionsrapporter i *Konstvetenskaplig bulletin*, 1/1969. Göteborg hade meddelat att ”ca 70-80 studenter valde AB 1, medan ”ca 40-45” valde AB 2.

studenter – dock inte en majoritet – väljer kursen fortsätter under sjuttioalets första år. Genom att följa tillkomsten av AB 2-kursen framträder här bilden av hur statsmaktens, akademins och studentradikalernas intressen i flera avseenden drog åt samma håll, vilket var garanten för att förändringen i kursplanerna i en mer samhällsrelaterad riktning verkligen kunde komma till stånd.

Kritiska studentmiljöer

Hur var det då att studera konstvetenskap våren 1968? Den 20 april det året visade TV1 filmen *Student i Lund*, filmad av Lennart Olsson och Lennart Ehrenborg, där studentlivets nöjen och strävanden kontrasteras i en bildmässigt effektiv dialektik. I ett inslag ses en kvinnlig student vid inskrivningen vara oförmögen att meddela vid vilken fakultet, än mindre vilket ämne, hon avser att studera. Pressad på temat av inskrivningssekreteraren, svarar hon till sist svävande: ”Konsthistoria”. I en fylld föreläsningssal introduceras sedan studenterna i ämnet av en i filmen anonym lärare. Det är professor Oscar Reuterswärd som skymtar i talarstolen. Han säger:

Jag utgår ifrån att alla är medvetna om att det här ämnet, konsthistoria, har sin särskilda karaktär, som den delar med till exempel musikvetenskap och litteraturvetenskap, alltså det fordras en blick för detta vi studerar.

Kameran lägger sig nära en kvinnlig students ansikte, och följer hennes blick då den svävar ut i rummet.²⁵ Man intervjuar studenter i studentkorridorer, någon säger att de finns de som är skeptiska mot USA:s Vietnampolitik, men ingen är direkt emot dem. I nästa klipp sprejar en student FNL:s slagord på väggen. Unga män sitter och diskuterar allvarligt i studentkorridorens kök, röker, medan en kvinnlig är tyst. Filmkameran följer sedan en annan kvinnlig student till studentpsykologen. Hon är orolig inför framtiden, om hon någon gång tar en fil.mag. i konsthistoria, frågar hon, kommer där finnas tjänster? Den bild av den typiska konsthistoriestudenten som gavs av TV-filmen, en ung kvinna utan tydlig yrkesinriktning, var fördomsfull. Inom ämnet fanns det redan flera pågående kritiska och marxistiska samtal på gång, av studenter av båda könen.

²⁵ *Student i Lund: en dokumentärfilm*, Producenter: Lennart Ehrenborg och Lennart Olsson, SR SVT 1, 1968-04-20, SMDDB. Ytterligare berättelser kring denna termin just i Lund återfinns exempelvis i Kim Salomon & Göran Blomqvist (red), *Det röda Lund*, Historiska media, Lund, 1998.

Ett centralt forum för kritisk aktivism vid de humanistiska fakulteterna under studentradikaliseringen var alltså de kritiska seminarierna. Ofta fungerade de som korrelerat till den ordinarie undervisningen. Det är dock påfallande hur få kritiska seminarier som går att detektera inom konstvetenskapen. I det ”röda Lund” finner vi det enda som rapporterades in till *Häftet för kritiska studier*, år 1972. Det var *Studentgruppen för marxistisk konstvetenskap*, som träffades varje måndag kl. 10 på Bokcaféet:

Gruppen är öppen för alla intresserade och sympatiserande studenter. Vi har hittills studerat grundtexter av Marx och av marxistiska estetiker och teoretiker. Vi har dock undvikit att enbart studera direkt ämnesrelaterade texter, vi har ägnat flera sammankomster åt marxismens ekonomiska teori. Vidare har vi försökt att ur en marxistisk synvinkel analysera och kritisera den nypositivistiska trend som i dag är genomgående i de humanistiska vetenskaperna.²⁶

Seminarier i Lund säger sig vidare arbeta med förslag på marxistisk vetenskapsteori och marxistisk estetik till forskarutbildningens kurslista, för att ”på sikt kunna stimulera till en marxistisk orienterad konstvetenskaplig forskning.” De hade även på politiska grunder kritiserat en planerad exkursion till Turkiet, vilket resulterade i att den blev inställd. Rapporten är underskriven av Hans Johansson, sedermera konstkritiker med framgångsrik verksamhet vid Svenska Dagbladet och Tidningen Paletten med mera. FK Hans Johansson återfinns också som lärare vid institutionen ett par år senare.²⁷ En av deltagarna i seminariet var även Torsten Weimarck, som 1978 var kandidat och blev anställd som assistent. Torsten Weimarck följer en akademisk karriär och disputerar året därpå med avhandlingen *Konst och varuform. Materialistiska studier kring varusamhällets upptäckt av konstens och estetikens autonomi*.²⁸

Även i Stockholm fanns ett kritiskt seminarium.²⁹ AB 2 hade anordnat seminarier av en öppen, diskuterande karaktär under 1969–70 på initiativ av Peder Alton och Eva Eriksson, som var amanuenser vid

²⁶ *Häftet för kritiska studier*, nr 2–3, 1972.

²⁷ FK Hans Johansson är anställd som lärare vid konstvetenskapliga institutionen 1978, 1979, samt vid ett par tillfällen på 1980-talet.

²⁸ Torsten Weimarck, *Konst och varuform. Materialistiska studier kring varusamhällets upptäckt av konstens och estetikens autonomi*, Kalejdoskop, Åhus, 1979.

²⁹ Återberättat av Jessica Kempe, telefonsamtal och e-mail 2012-02-21.

institutionen och undervisade på kursen. Efter flytten till Frescati fortsatte under 1970–71 något mer autonomt och kritiska sammankomster, som bland annat besöktes av Torsten Bergmark och Bengt Olvång, konstkritiker med en tydlig socialistisk profil. Jessica Kempe, en av seminariets deltagare och student vid AB 2-kursen, berättar att man vid diskussionerna försökte ”före en öppen konstsyn med en socialistisk/vänsterkritisk/socialdemokratisk samhällssyn” och penetrerade texter av bland annat Marcuse och Adorno. Detta seminarium ingick inte i nätverket kring *Häftan för kritiska studier*, men var väldigt livaktigt och besöktes av flera personer som senare skulle göra sig hörda i konstens fält. På frågan om man också idkade press på institutionen rörande kurslitteratur, svarar Kempe att studenterna redan uppfattade litteraturen på AB 2 som radikal med titlar som Arnold Hauser och annan marxistiskt litteratur på listorna. Relationen mellan dessa kritiska grupper och institutionerna, i synnerhet de delar av dessa som ansvarade för AB 2 kursen, ger intryck av ett stort mått av samförstånd.

Det erbjöds även en annan plattform för politiska aktioner och positionering, för en student i konstvetenskap. Vid Lunds universitet visades i ”Skånska konstmuseum”, en traditionstyngd sal högst upp i universitetshuset, sedan decennier tillfälliga utställningar. Under våren 1968 var studenten Björn Springfeldt ansvarig för utställningsverksamheten, och han presenterade i studentkårens tidning *Lundagård* vårens utställningar, varav två hade temat konst och politik.³⁰ Utställningen ”Bild som vapen” skulle visa ”ett motsatsställt alternativ till den borgerliga bildkulturen och är avsett att ge utrymme och insyn i den diskussionen. Utställare var enligt en notis Håkan Nyberg, Lars Hillersberg, (”Puss”), Ulf Rahmberg, Birgitta Jansson (måleri), Alf Linder & Lennart Eng (illustrationer), Sture Johanneson (affischer), Guy de Hollanda & Jens Jörgen Thorsen (film). Den andra utställningen kring konst och politik planerades öppna i slutet av april och byggas upp kring Torsten Bergmarks konst och omfatta dokumentation kring konsten i Kina, Sovjet, Mexico, Cuba och andra stater ”där konsten har en politisk funktion”.³¹ Verksamheten vid

Skånska konstmuseum hade stöd av den konstvetenskapliga institutionen, i vars katalog kandidat Springfeldt förekommer tillsammans med Douglas Feuk och Carin Nilsson, som ”tjänstgörande vid Skånska konstmuseum”.³²

Även i kårhuset vid Holländargatan i Stockholm visades konst. Redan 1959 visade Ludvig Rasmusson konstutställningar i lilla matsalen med konstnärer som Dick Bengtsson, Lars Hillersberg och Öyvind Fahlström.³³ Galleri Observatorium öppnade 1960 på Observatoriegatan 1 i Stockholm, i högskolans närhet. De personer som drev verksamheten, tog fram utställningsidéer och bjöd in konstnärer, var studenter mer eller mindre löst knutna till den konstvetenskapliga institutionen vid Stockholms högskola. Här visades exempelvis våren 1963 en utställning, POP, som utgav sig för att vara den första i popkonstutställningen i Sverige. Under 1960-talets slut utvecklades en avantgardistisk och ibland politisk utställningsverksamhet. Utöver Ludvig Rasmusson var Olle Granath ansvarig för galleriet liksom Jan Manker.³⁴ Vid senare delen av decenniet övertog Mats Arvidsson och Thomas Tidholm verksamheten. Peder Alton, som alltså var amanuens vid konsthistoriska institutionen och undervisade på AB 3, hade hand om Galleri Observatorium under dess sista år, och visade konstnärer som Anders Åberg, Lars Kleen och Peter Tillberg.³⁵

Studenterna som var aktiva i dessa verksamheter hämtade alltså inte sina meriter endast ur akademien. Utan att förfalla till reduktionistiska förklaringsmodeller, kan man konstatera att påfallande många av dessa personer kom att utmärka sig väl i kulturens fält. De kritiska seminarierna och studentgallerierna

rektors förtroende för att han skulle lotsa projektet i hamn. Utställningen arrangerades av den lokala FNL-gruppen i Uppsala med ”den socialdemokratiska studentföreningen Laboremus som ’förklåde’”. Bland annat visades en målning av Channa Bankier föreställande ”folket” bärande en död tiger på bajonetterna, alluderande på Maos fras ”Imperialismen är en papperstiger”, och konst av K.G. Nilsson, Rigmor Ilstedt och Sture Johanneson m.fl.. En grupp tillresta maoistiska ”rebeller” från Stockholm gjorde kritik av utställningen och ”hotade med spö för att konsten var för lite inriktad på SEGER”. De avtågade men återkom och krävde att en vägg skulle frigöras för en ”tatzebao”, där Folket kunde få kritisera den ”revisionistiska smörja” som ställdes ut. E-mail från Lars Kleberg 2009-04-27 samt 2012-03-07. Kleberg samarbetade med *Björn Springfeldt* i Lund, och utställningen har troligen samband med den ovan beskrivna ”Konsten som vapen” där.

³² Jämför not 2.

³³ Bo A. Karlsson, ”Den svenska konsten 1964-74”, s. 6–66 i Bo A. Karlsson, Ulf Kihlander och Ola Åstrand (red.), *Hjärtat sitter till vänster*, Göteborgs konstmuseum, Göteborg, 1998, s. 16f.

³⁴ Andra verksamma vid Galleri Observatorium var Per-Göran Råberg, Beate Sydhoff, Göran Söderström och Gunnar Berefelt, alla med sedermera med framskjutna positioner i akademi och konstliv. Karlsson, *op.cit.*, 1998, s. 17.

³⁵ Intervju med Peder Alton, 2011-11-23.

³⁰ Björn Springfeldt, *Lundagård*, 1/1968 s. 22.

³¹ Ett annat exempel på politiska konstmanifestationer, presenterade och uppenbarligen tolererade inom universitetets hägn, kan hämtas från Uppsala. Våren 1968 visades en konstutställning i universitetets lokaler vid S:t Eriks torg, sammanställd av studenten Lars Kleberg som är källa till denna not. Lars Kleberg blev efter begäran att få ordna utställningen i universitetets lokaler uppkallad till rektor Torgny T. Segerstedt, som ”inte var så glad”, men Kleberg förklarade att detta var konst, inte propaganda. Lars Kleberg var son till överbibliotekarien på Caroline Rediviva och tror att det påverkade

utgjorde centrala platser för manifestationer i de samtida kulturella och politiska fälten. En utställning kunde vara *både* platsen för en strid mellan olika politiska fraktioner *och* en positionering gentemot universitetet/rektor, det vill säga mot etablissemangen. Gallerierna var subkulturer där positioner skapades och där man arbetade upp kompetens och nätverk som man sedan kunde återknyta till senare i arbetslivet.

Nästan samtliga personer som förekommer i studentgallerierna fortsatte till betydande positioner i konstlivet senare i livet. Två av Moderna Museets direktörer har en gång arbetat i studentgallerier: Olle Granath (1980–1989) och Björn Springfeldt (1989–1995). Även i de kritiska seminarierna, finns personer som senare tog plats i kulturlivet som konstkritiker och skribenter. Kanske var det mindre vanligt att de kritiska miljöerna härbärgerade personer som skulle gå vidare i en akademisk karriär. Torsten Weimarck, som nämndes i avsnittet om kritiska seminarier, blev dock så småningom professor i konstvetenskap i Lund. Anna-Lena Lindberg och Ann-Charlotte Weimarck, som tillsammans med Torsten Weimarck och Hans Johansson deltog i den marxistiska studiecirkeln i Lund, fick även de akademiska karriärer. Ann-Charlotte Weimarck disputerade 1987 med avhandlingen *Annamirl och njutningens ugn. Aspekter på "folkkonsten" och folkkonstforskningen i Europa* och var lektor vid institutionen.³⁶ Anna-Lena Lindberg disputerade 1989, titeln på hennes avhandling var *Konstpedagogikens dilemma: historiska rötter och moderna strategier*.³⁷ Lindberg undervisade också vid institutionen som lektor, men hennes viktiga position i dagens konstvetenskapliga fält som en tidig företrädare för feministisk konstforskning, erhöles snarare genom uppdrag utanför institutionen och egna internationella kontakter. Det är över huvud taget ett underskott på kvinnor i de kritiska miljöer som beskrivits här, och en viktig fråga att undersöka vore hur genus spelar in för omvandlandet av erfarenheterna från kritiska miljöer till positioner inom akademiens och kulturens fält.

Konklusion

Här har vi konstaterat, att de förändringar som inträdde vid konstvetenskapen kring 1970, samfällt vid de fyra lärosätena i landet, tycks ha varit ett resultat av ett framgångsrikt samspel mellan statsmakten (vars

intressen manifesterades i UKAS), viktiga ämnesföreträdare (med radikala idéer rörande ämnesutvecklingen) och den radikala studentrörelsen.

Genom att konstfältet nu kom i fokus inom universitetsutbildningen skedde också överskridanden mellan konstens och akademins fält. Dels låg det i sakens natur, när nu den samtida konsten trätt in i kursplanerna, att man inom ramen för undervisningen studerade konstlivet, och exempelvis besökte gallerier och museer. Aktörer från fältet, som Carlo Derkert och Pontus Hultén från Moderna Museet liksom aktiva konstkritiker, inbjöds till arvoderade timuppdrag inom AB 2-kursen i Stockholm. Vidare fanns studentgallerierna, finansierade delvis av institutionsmedel, där unga konststudenter kunde förkovra sig inför ett framtida yrkesliv i museivärlden eller på andra platser i konstlivet. Genom att AB 2-kursen sjösattes så framgångsrikt, kunde studentrevolten inkorporeras inom den akademiska verksamhetens ram. Det förekom givetvis debatter och meningsutbyten, men på det hela taget fanns en slags tolerans genom kanaliseringen av studentradikaliseringen till den aktuella kursen.

Konstvetenskapen är fortsättningsvis en liten miljö. För mig som konstvetare, har det inneburit igenkännande att läsa utdragen ur institutionernas personkataloger från perioden kring 1968–1970, fyllda med namn på lärare som är väl kända från min egen tid som grundkursstudent i konstvetenskap under mitten av 1980-talet. Vilken betydelse fick händelserna under 1970-talet, för ämnets utveckling under de senare decennierna? Hur differentierades konstvetenskapen vid de olika lärosätena med utgångspunkt i de positioner som då etablerades, respektive inte etablerades? Återigen, detta skulle vara en mycket intressant frågeställning för forskningen att studera närmare. □

Annika Öhrner

Postdoc vid Konstvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet. Verksam inom SEC (forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi).

Abstract

This article develops on interactions between the student radicalization and the art historical discipline in Sweden around 1968–1973. New platforms in student galleries and critical study groups allowed spaces for students to perform critical stands. These seem also to have served as spaces where such skills and cultural capital could be developed, that were

³⁶ Ann-Charlotte Weimarck, *Annamirl och njutningens ugn. Aspekter på "folkkonsten" och folkkonstforskningen i Europa*, Kalejdoskop, Århus, 1987.

³⁷ Anna-Lena Lindberg, *Konstpedagogikens dilemma. Historiska rötter och moderna strategier*, Lund University Press Lund, 1988 (sic).

convertible into future carriers and positions within the art world. Through the early implementation throughout the country of an alternative basic course ("AB2"), the students' claims seem to have been diverted and no actual, serious, conflict occurred within the discipline. This course offered a theoretical and sociological perspective on the history of art and was more directed towards contemporary culture, than the historical canon delivered within the traditional course.

Keywords

Art history, art world, student galleries, Swedish universities, 1968, student protests.

Referenser

Tidningar

Ergo, 1968.
Gaudeamus, 1968.
Konstvetenskaplig Bulletin, 1969, 1970.
Lundagård, 1968.

Intervjuer

Peder Alton, 2011-11-23.
 Gunnar Berefelt, 2012-02-08.
 Jessica Kempe, 2012-02-21 (telefonsamtal och e-mail).
 Lars Kleberg, 2009-04-27 och 2012-03-07 (e-mail).
 Sven Sandström, 2012-02-20.

Litteratur

Berefelt, Gunnar, *Philipp Otto Runge zwischen Aufbruch und Opposition 1777–1802*, Almqvist & Wicksell, Stockholm, 1961.
 Johansson, Britt-Inger & Hayden, Hans, (red.), *8 kapitel om konsthistoriens historia i Sverige*, Raster, Stockholm, 2000.

Josefsson, Sven-Olof, *Året var 1968. Universitetskris och studentrevolt i Stockholm och Lund*, Göteborgs universitet, Göteborg, 1996.
 Karlsson, Bo A., "Den svenska konsten 1964–74", i Bo A Karlsson, Ulf Kihlander och Ola Åstrand (red.), *Hjärtat sitter till vänster*, Göteborgs konstmuseum, Göteborg, 1998.
 Körberg, Margaretha, "Uppsatser i plast, prosems-protest", i *Gaudeamus*, nr 10, 1968.
 Körberg, Margaretha, "Enkät om Multikonst uppgift för proseminarium. – Vi måste börja tänka själva...", *Gaudeamus*, nr 6, 1968.
 Lindberg, Anna-Lena, *Konstpedagogikens dilemma. Historiska rötter och moderna strategier*, Lund University Press, Lund, 1988.
 Osignerad, "Att vara universitetslärare – ett extraknäck i karriären", i *Gaudeamus*, nr 2, 1968.
 Salomon, Kim & Göran Blomqvist (red), *Det röda Lund*, Historiska media, Lund, 1998.
 Sandström, Sven, *Konstforskning. Stagnation eller förnyelse?* Natur och kultur Stockholm, 1965.
 Sandström, Sven (red.), *Konsten i samhället*, Gleerups, Lund, 1970.
 Sandström, Sven (red.), *Konstsociologi: konstsociologiska texter*, Gleerups, Lund, 1970.
 Sandström, Sven (red.), *Konst och psykologi: konstpsykologiska texter*, Gleerups, Lund, 1970.
Student i Lund: en dokumentärfilm, Producenter: Lennart Ehrenborg och Lennart Olsson, SR SVT 1, 1968-04-20, SMDB.
 Universitetskanslersämbetet, *Utbildningslinjer vid filosofisk fakultet*, del I och II, Universitetskanslersämbetets skriftserie, 0586-1934, 1968.
 Weimarck, Ann-Charlotte, *Annamirl och njutningens ugn. Aspekter på "folkkonsten" och folkkonstforskningen i Europa*, Kalejdoskop, Århus, 1987.
 Weimarck, Torsten, *Konst och varuform. Materialistiska studier kring varusamhällets upptäckt av konstens och estetikens autonomi*, Kalejdoskop, Åhus, 1979.
 Åberg, Anders, "Före och efter 1970 – från konsthistoria till konstvetenskap", s. 203–223 i Britt-Inger Johansson och Hans Peterson (red.), *8 kapitel om konsthistoriens historia i Sverige*, Raster, Stockholm, 2000.

